

У европској медијевистици одавно је знано да проучавање прошлости несталих насеља представља посебно и тегобно подручје рада. Човек је пред рушевинама историје често немоћан. Оне до савременог човека, по правилу, долазе у збиру. Ко је и зашто прекидао живот једном насељу? Јесу ли то промене у друштву (политичке, привредне, демографске итд.) или насиље? Смена епоха је често мењала и историјски пејзаж, затечено стање, иако то, наравно, нису неизбежно појаве кратког даха. Трагање за одговорима на та и друга питања у нашој средини, изложеној учесталим и вишеструким разарањима током векова, добија размере подухвата. Поред испитивања материјалних остатака насеља, неопходни су и историјски извори. Они су, на жалост, веома проређени. Од домаћих писаних извора сачувало се мало, турску епоху није преживела ниједна српска средњовековна библиотека (владарска, властeosка, црквена), ниједна целовита збирка докумената или неоштећена манастирска ризница. Сачувани су махом извори ван граница земље (Света Гора, посебно Хиландар, Дубровник и Котор, суседне земље). У том искиданом низу извора разумљиво је да често недостају и битни подаци за историју градова. Ту су корени и многих недоумица које су пратиле научну расправу о старом Расу.

Одавно је знано да се у Расу налазило stolно место српске државе у време првих Немањина.¹ Међутим, до наших дана није поуздано утврђено где се налазио град Рас, односно „столно место“ Србије и какву је улогу у томе имало Трговиште. После тога следи питање — има ли Трговиште било какве везе са градом Расом?

Поглед на историографију показује да се научно интересовање за откривање *простора* на којем се налазило прво средиште српске државе јавља у другој половини XIX века. Два велика научника — Стојан Новаковић и Константин Јиречек, готово истовремено су се прихватили тога посла. Историјски извори су наметали ту тему и није нимало случајно да су управо историчари настојали да јој одгонетну прави смисао.

Пишући о земљишту радње Немањине (1877) С. Новаковић је државно средиште „у Раси“ изједначавао са потоњим Новим Пазаром. Ту се, каже он, налазило „столно место оца Немањина, брата му старијег (који је пре њега владао), па и његово“.² Према познатом и заиста битном податку у делу Стефана Првовенчаног, ту се „у Раси“, по повратку Немањиног оца у „столно место“, Немања крстио по православном обреду, у цркви Св. апостола Петра и Павла (данас Петрова црква код Новог Пазара).³ *Неспорна је чињеница* да је столно место неодвојиво од цркве Св. апостола Петра и Павла. То су речи самог српског владара, Стефана Првовенчаног, који је управо у *томе месту* од оца примио власт над српским земљама (1196).⁴

Три године касније (1880) објављен је обиман рад С. Новаковића о српским земљама у X и XII веку.⁵ Опет је много речи о Расу и Рашкој. Писац дели старију српску историју на „време неодлучних покушаја“ стварања државног средишта и „време утврђивања српског државног средишта у Раси“. И тако — писао је С. Новаковић — настало је важно средиште „област старе Рашке“, која није „залуду идентификована са Србијом“, она је постала „представник свију осталих српских земаља“.⁶

У овом раду (1880), међутим, јавља се једна нова мисао, у ствари — недоумица С. Новаковића. На основу византијских и домаћих извора јасно је, каже С. Новаковић, да је „Рас или Раса столица источној Србији“ (за разлику од Зете), али додаје да се не би могло тврдити да је та „столица све на једном месту стајала“, па даље „столица се помицала из градића у градић“.⁷ Шта је изазвало ова размишљања С. Новаковића? У европској историји је добро познато раздобље у којем се владар са својим двором креће по зекљи, понегде се дуже задржава или чешће борави. Постоји обиље примера за ту појаву у Немачкој, Француској и другде. Покретљивост владара значи да он посећује *различита места*, али свако место има своје *устаљено име*, како то такође показује европска историја.

Прави узрок овим тумачењима С. Новаковића о помицању „столице“ из места у место треба тражити на другој страни. Ту се осећа утицај података које је саопштио руски конзул из Сарајева Александар Феодорович Гилфердинг у свом познатом *Путопису кроз Босну, Херцеговину и Стару Србију*. А. Ф. Гилфердинг је обишао те крајеве током 1857. и 1858. године, а његове белешке су први пут угледале света већ 1859. године у Записима императорског руског Географског друштва.⁸ Отада постају приступачне образованој читалачкој публици онога доба. С. Новаковић користи његове податке у поменутој студији о српским областима X и XII века.⁹ У другој половини XIX века, када

¹ Ђ. Даничић, *Рјечник из књижевних сшарина српских*, III, Београд 1864, 176—177.

² С. Новаковић, *Земљиште радње Немањине*, Годишњица Н. Чулића 1 (1877), 171.

³ *Житије Симеона Немање од Стевана Првовенчаног*, изд. В. Ђоровић, Светосавски зборник 2, Београд 1939, 18—19; превод М. Башић, *Старе српске биографије*, СКЗ, Београд 1924, 31.

⁴ Ј. Калић, *Престо Стефана Немање*, Прилози КЈИФ 53—54 (1987—1988), 21—30.

⁵ С. Новаковић, *Српске области X и XII века*, Гласник Српског ученог друштва 48 (1880), 1—151.

⁶ С. Новаковић, *Српске области*, 150.

⁷ С. Новаковић, *Српске области*, 144—145.

⁸ А. Ф. Гилфердинг, *Путовање по Херцеговини, Босни и Старој Србији* (превод), Сарајево 1972.

⁹ С. Новаковић, *Српске области*, 35.

је новопазарски крај био под турском влашћу, само је руски конзул могао да путује по султановим земљама и да се распитује о њима, поред других странаца. Исцрпни Гиљфердингови описи, ма како неуједначени, брзо су освојили пажњу научника. За његовим посматрањем повели су се многи. То је пресудно утицало на научну литературу о Расу, у време С. Новаковића и данас.

Шта је видео А. Ф. Гиљфердинг? Стигавши из Сарајева преко Нове Вароши и Сјенице у Нови Пазар, он је отуда краћим излетима обилазио околину. Тако се упутио у манастир Сопоћане, како каже, на три сата удаљености од Новог Пазара. На томе путу је запазио „Рељину кулу“, данас Рељина градина у атару села Лукоцрево, а затим је на два сата од Новог Пазара, уз реку Рашку, угледао мању котлину, која је била „препуна камених зидина и комада тесаног камена разбацаног појединачно или у гомилама. Овде је, вероватно, некада постојао велики град. Тај град народ назива Пазариштем или Старим Пазаром, и прича се како је давно, још пре доласка Турака, разрушен на чудесан начин“, поплавом. И путописац затим додаје: „Име Пазариште или Стари Пазар каснијег је поријекла и оно је, у турској епохи, заменило заборављено првобитно име града. Не сумњам да је ово порушено насеље, у ствари, стари Рас, о коме се много говори у древној српској историји.“¹⁰

Ове податке преузима С. Новаковић у време када других извештаја са терена није било и користи их у више наврата, најпре у чланку *Град, трг, варош* (1892) и касније у расправи о немањинским престоницама (*Рас — Пауни — Неродимља*, 1911).¹¹ То је писца навело да потражи решење за очигледно неускладиве чињенице. Наиме, Пазариште, које је описао А. Ф. Гиљфердинг, удаљено је 10 km од цркве Св. апостола Петра и Павла (данас Петрова црква код Новог Пазара), коју је Стефан Првовенчани означио као храм Немањиног столног места. С. Новаковић у тексту о српским престоницама (1911) понавља ту незаобилазну чињеницу, која указује на то да у *новопазарском крају* треба тражити државно средиште и додаје образложење да је Стефан Немања, пошто је преузео врховну власт у земљи, *управо ту* саградио своју заветну цркву, манастир Св. Ђорђа у Расу (данас Ђурђеви ступови код Новог Пазара), ту је доносио најважније одлуке на саборима на којима су учествовали рашки епископи (сабор о протеривању богумила, абдикација).¹² У Расу се 1149. године помињу „куће архијупана“ (подаци Јована Кинама).¹³

Да би изашао из тог зачараног круга — два удаљена места, а једно име града — С. Новаковић је указао на начин живота људи у средњем веку и могући изглед престонице. Тако је дошао до претпоставке да би можда српска престоница била неко „велико село“, „владачко село“ 1149. године, „престоничко село великих жупана“.¹⁴ У оквиру ових разматрања закључио је да је у „Рас старога времена . . . ишао не само Стари Пазар (Гиљфердингово Пазариште, тј. Трговиште на утоку Себечевске реке у Рашку — прим. а.) него и Дежева, и црква Св. Петра и Павла и црква Ђурђеви ступови, мало даље од ње, па може бити чак и Сопоћани“.¹⁵

Наравно, тако велико подручје, које је обухватало предео не само уз реку Рашку него и њене притоке (Људска река, Дежевска река) не може бити престоница једне земље, чак ни „престоничко село“, ма како широко замишљали тај појам. Сопоћани су удаљени од Дежева око 20 km. Томе се непосредно противи и податак архиепископа Данила II, који је Дежево изричито означио као место рашке *жупе*.¹⁶ Поред тога, на простору од Дежева до Пазаришта (Трговишта) налазила су се у средњем веку друга насеља, именована у изворима. „Престоничко село“ не може обухватати десетине насеља. Сеоска насеља су се развијала, према новијим истраживањима, у границама које у просеку нису прелазиле 3 km.¹⁷ Најзад, ако се сели владар, не сели се име града.

Према томе, ако је данашња Петрова црква код Новог Пазара окосница столног места Србије, а то изричито тврди Стефан Првовенчани, онда само у непосредној околини тога храма можемо тражити рашко државно средиште XII—XIII века.

Од времена С. Новаковића до данас откривени су и нови извори којима се питање положаја града Раса коначно решава. Срећна је околност да је у једном турском дефтеру сачувана и важна вест о Расу. Зна се да су Турци пажљиво пописивали стање на освојеном подручју, тако и у рашкој жупи. У првом попису из 1455. године Рас се не помиње. Могућноје да је ушао у састав султанског хаса.¹⁸ Нешто касније (1468—1469) у сумарном попису Босанског санџака наводи се нахија Рас у којој се већ постепено развија Нови Пазар. Ту је дословно записано следеће: „шехер Нови Пазар, који се друкчије звао шехер Рас“.¹⁹ „Шехер“ значи „варош“ у турској терминологији и представља насеље највишег степена. Турци су, дакле, забележили да је „варош Нови Пазар“ друго име за „варош Рас“. Још 1468. године су постојала два имена тога насеља — старо средњовековно (Рас) и ново, турско (Нови Пазар). Име Раса је временом нестало, а одржало се само кроз континуитет Рашке епископије.

У време С. Новаковића то се није могло знати. Опис А. Ф. Гиљфердинга је завео и друге научнике,

¹⁰ А. Ф. Гиљфердинг, *Путовање*, 134.

¹¹ С. Новаковић, *Град, трг, варош*, „Наставник“ 1892, прештампано у књ. С. Новаковић, *Из српске историје*, Нови Сад — Београд 1966, 151, где писац каже да Нови Пазар „није на месту старе Расе“; исти, *Немањинске престонице Рас—Пауни—Неродимља*, Глас Српске краљевске академије 88 (1911), 12-3.

¹² С. Новаковић, *Немањинске престонице*, 4—8; Ј. Калић, *Столно место Србије*, Новопазарски зборник 12 (1988), 13-22.

¹³ Ioannis Cinnami epitome rerum ab Ioanne et Alexio Comnenis gestarum, гес. А. Meineke, Bonnæ 1836, 103.

¹⁴ С. Новаковић, *Немањинске престонице*, 47—48; 53.

¹⁵ С. Новаковић, *нав. дело*, 15.

¹⁶ Архиепископ Данило и други, *Животи краљева и архиепископа српских*, Загреб 1866, 25.

¹⁷ Ђ. Симоновић, *Просторни развој села у средњовековној Србији* (докторска дисертација), Београд 1976 — рукопис.

¹⁸ Х. Чар Дрнда, *Оснивање Новог Пазара и његов развитак до краја XVII столећа*, Новопазарски зборник 8 (1984), 77—78.

¹⁹ Фотокопија пописа из 1468—1469. године налази се у архиву Оријенталног института у Сарајеву, рук.бр.216, f.4а. Податак је први објавио Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo (1959), друго изд. Sarajevo 1982, 118.

међу осталима и К. Јиречека и Ј. Цвијића. Занимљиво је упоредити мишљења К. Јиречека и С. Новаковића.

К. Јиречек је пишући драгоцени рад о трговачким путевима и рудницима Србије и Босне (објављен 1879) познавао и уважавао до тада публиковане расправе С. Новаковића (*Земљиште радње Немањине* и рад *Брсково, Дањ и царина Св. Спаса и путеви с Јадранског приморја*).²⁰ У томе раду К. Јиречек је Трговиште, које је познавао из историјских извора, поистоветио са Новим Пазаром. Исто је учинио и С. Новаковић у тексту *Град, трг, варош* (1892).²¹ Дакле, мислили су да се на месту данашњег Новог Пазара налазило старо Трговиште. К. Јиречек затим додаје (1879): „Пет километара североисточно од вароши (Нови Пазар — прим. а.) . . . налази се на саставу Дежевке и Рашке, у близини једне римске терме (данас Новопазарска Бања — прим. а.), стара црква Св. Петра и Павла. Ту у близини треба тражити стари Рас Х—ХII столећа, јер је тешко веровати да је жупски град и сједиште епископалне цркве било далеко једно од другог”.²² То је најтачнија тврдња великог научника.

Касније, у *Историји Срба* (1911) К. Јиречек је заступао различита мишљења. Приказујући старију историју Срба (IX век) он, према расположивим изворима, помиње источну границу земље и „погранични град Рас на реци Рашкој код Новог Пазара”.²³ Касније, у XII веку, средиште српске државе се из Приморја преноси у залеђе и оно се налазило, каже К. Јиречек, у долини реке Рашке „код данашњег Новог Пазара с тврђавом Рас у којој је, све до почетка владе цара Манојла, за неко време пребивала грчка посада”. Уз то додаје: „Убрзо се исток Србије почео у иноземству називати Рацијом, име које први пут налазимо забележено код Ансберта (1189)”.²⁴ Дакле, „Раса”, „Рација” по Јиречеку у XII веку значи „исток Србије”, област, држава. То име, наводи на другом месту К. Јиречек, беше изведено „од престонице великога жупана, града Раса (грчки Τάσον), на реци Рашкој, код данашњег Новог Пазара”.²⁵ Исти писац је забележио да је познато *Вуканово јеванђеље* писано „у Расу”.²⁶

Сад настаје забуна с подацима А.Ф. Гиљфердинга. К. Јиречек их преузима и уклапа у своју *Историју Срба* (1911) у текст о престоници Расу и том приликом цитира мишљење С. Новаковића²⁷ и Ј. Цвијића, који је у својим чувеним *Основама за географију и геологију Мађедоније и Старе Србије* донео и план Пазаришта, уз свој коментар.²⁸

К. Јиречек је у приказу догађаја у позном средњем веку још одређенији. Он каже: „Од 1382. године јавља се под именом Трговиште стари Рас као трговачко место у српској земљи”, а за Нови Пазар (Јенибазар) наводи да га је засновао турски војсковођа Исабег Исаковић.²⁹ Вести о Трговишту из дубровачког архива биле су познате К. Јиречеку, наравно једним делом. Он је запазио да оне теку од 1382. до 1494. године.³⁰ За идентификацију Трговишта (Пазаришта) са Расом потражио је потврду у једном запису из 1595. године. Ту је забележено да је једна књига припадала Матеју Прибисалићу у Трговишту „в Расе под крилом Свете Троице, зовом Сопоћани”.³¹

Значење ознаке „в Расе” открива детаљна анализа података из српских записа XVI и XVII века којима припада и горепоменута вест. Показало се да се Сопо-

ћани више пута јављају са ближом одредницом „в Расе”,³² али има и „в Расу”(1610).³³ Сопоћани се свакако нису налазили у граду Расу, већ у области, која се вековима називала „Раса”, „Рација”, „Рашка”. То значи да и податак о Трговишту „в Расе” из 1595. године, који користи К. Јиречек, не значи „Трговиште у граду Расу” него у рашкој области, земљи.

Јиречекова тумачења су оставила дубоког трага у српској историографији. Његово мишљење се често узимало као чињеница и уграђивало у потоња истраживања. То је нарочито типично за сродне историјске дисциплине. Занимљиво је да је у случају Раса предност добило Јиречеково схватање изражено у *Историји Срба*, а не оно исказано у ранијим радовима (*Трговачки путеви и рудници Босне и Србије*). Није, изгледа, запажен несклад у текстовима великог научника. Тако су пре више од двадесет година започела археолошка истраживања на Гиљфердинговом Пазаришту — Трговишту, на месту на којем река Рашка прима воде Себечевске реке. Изнад тога локалитета откривени су остаци једне тврђаве, коју су неки аутори поистоветили с градом Расом Х—ХIII века.³⁴ У том случају, веровало се у почетку истраживања, Трговиште би било подграђе Раса. Заиста је тешко замисливо, чак и да нема других података, да град који је даровао име целој српској држави није оставио трага у сопственом подграђу.

За ову прилику сачинила сам анализу односа град — подграђе са становишта имена насеља. Тврђава, ако постоји, носи име насеља. Она га, по правилу, преноси на подграђе или оближње насеље. У важним градовима нашег поднебља то је нарочито видљиво, на пример у Београду, Нишу, Крушевцу, Земуну итд. Кад тврђа-

²⁰ С. Новаковић, *Земљиште радње Немањине*, Годишњица Н. Чупића I (1877); исти, *Brskovo, Danj i carina u Sv. Spasa i putevi s Jadranskog primorja*, Rad JAZU 37 (1876), 1—29.

²¹ С. Новаковић, *Из српске историје*, 1966, 151.

²² К. Јиречек, *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем веку (1879)*, превод: Зборник К. Јиречека I, Београд 1959, 291.

²³ К. Јиречек, *Историја Срба I*, Београд 1952, 67.

²⁴ К. Јиречек, *Историја Срба I*, 124.

²⁵ К. Јиречек, *Историја Срба II*, 3.

²⁶ К. Јиречек, *Историја Срба I*, 164.

²⁷ С. Новаковић, *Немањинске престонице*, 1—54.

²⁸ Ј. Цвијић, *Основе за географију и геологију Мађедоније у Старе Србије*, Београд 1911, III, 1152.

²⁹ К. Јиречек, *Историја Срба I*, 422.

³⁰ К. Јиречек, *Историја Срба II*, 334—335.

³¹ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи I*, Београд 1902, бр.866; К. Јиречек, *Историја Срба II*, 334—5.

³² Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи II*, 422; IV, 162.

³³ Љ. Стојановић, *нав.дело IV*, 113.

³⁴ Ј. Нешковић, *Средњовековни град Рас*, Весник Војног музеја, Београд 13—14 (1968), 355—368; Ј. Ковачевић и сарадници, *Истраживање комплекса Раса 1971—1972*, Зборник Историјског музеја Србије 10 (1973), 3—15; С. Ерцеговић-Павловић, *Однос утврђења Рас према насељу Трговиште*, Старица 34—35 (1975), 115—117; исти, *Рас — средњовековно Трговиште*, Археолошки преглед 17 (1975), 138—9; Ј. Ковачевић, *Најновији резултати на истраживању старог Раса*, Зборник Историјског музеја Србије 13—14 (1977), 5—31; М. Поповић, *Рас—Градина, средњовековно утврђење*, Новопазарски зборник 4 (1980), 151—154; исти, *Рас—Градина*, Новопазарски зборник 7 (1983), 161—162; исти, *Рас—Градина*, Новопазарски зборник 8 (1984), 231—232; исти, *Рас—касноантичко и средњовековно утврђење*, Новопазарски зборник 9 (1985), 217—220; исти, *Стари град Рас*, Београд 1987, где је обухваћено и Трговиште, и друго.

ва запустити, обично подграђе наставља традицију или чува трагове некадашњег имена. Понекад превагне име цркве у насељу (Митровица и др.).³⁵

У нашем случају, на Пазаришту — Трговишту, ситуација је друкчија. У историјским изворима први помен Трговишта, који се може везати за ово место, потиче из 1346. године.³⁶ При томе је потребна извесна опрезност, јер „трговишта“ има разних у средњем веку, како је то тачно показао и С. Новаковић. Он је таква места, с правом, означио као места сталне и привремене трговине.³⁷ Од 1382. године Трговиште се често помиње у дубровачкој архивској грађи: наводе се имена мештана, затим дубровачких трговаца с којима су пословали, имена дубровачких конзула који су судили у разним споровима међу својим суграђанима, врсте робе, рокови испоруке итд.³⁸ Трговиште се одржало и у турско доба, све до XVIII века, када је коначно пропало.³⁹

За идентификацију насеља на Пазаришту са сачуваним историјским подацима о Трговишту постоје две врсте доказа. Прво, у цркви на Пазаришту је откривена једна надгробна плоча са натписом у којем се помиње Јерина Прибисалић (умрла 8. јуна 1612), жена Радивоја, кћи спахије Вује, а синовика митрополита Матеја.⁴⁰ Тај митрополит Матеј би могао бити онај Матеј Прибисалић из записа на књизи (1595), која му је припадала „у Трговишту иже в Расе под крилом Свете Троице зовом Сопоћани“.⁴¹ Прибисалићи су сахрањивани у припрати цркве на Трговишту, сва је прилика да су они ту припрату и доградили приликом обнове цркве у XVI веку.⁴² Поред тога, у једној од пећина на падини брда Градина изнад Пазаришта (претпостављени град Рас), у турско време, један „Трговиштанац“ је оставио трага о себи.⁴³ Другу врсту посредних доказа пружа дубровачка архивска грађа кроз делатност домаћих трговаца из околних места, који су пословали заједно са својим сународницима дуж пута Пријепоље — Дубровник.⁴⁴

Досадашња истраживања упућују на следеће закључке.

1. Историјска и археолошка грађа показују да је Трговиште насеље које се у средњем веку постепено развијало током XIV и XV века, у различитим условима. Реч је о изразито трговачком насељу, како то, поред имена, обилато сведочи и откривена материјална култура.⁴⁵

2. Историјских података за тврдњу да је Трговиште исто што и град Рас нема.

3. Пошто Трговиште, топографски посматрано, има све просторне одлике подграђа (никло је у подножју брда Градина, односно у његовој непосредној близини), чињеница је да оно већ у XIV веку носи посебно име — Трговиште. Име тврђаве (града) не преноси се на тај простор, већ се уводи реч општег значења

„трговиште“, нема имена цркве или било шта слично. Већ по имену те две просторне целине — тврђаве и насеља у подграђу — имамо потпуни дисконтинуитет и — што је још значајније — дисконтинуитет у XIV веку. Ако је Градина на Пазаришту (Трговишту) — град Рас, то би значило да се име „столног града“ (израз који се јавља у средњем веку), чак и да је рефугијалног типа, изгубило у доба цара Стефана Душана (ако узмемо податак из 1346. године), односно у доба кнеза Лазара и Вука Бранковића. Познато је да је такав дисконтинуитет у имену насеља карактеристичан за велике друштвене катастрофе, за смену цивилизација и народа, на пример антика — средњи век. Међу чувене примере спадају код нас Сингидунум и Београд. Таквог слома нема у српској држави XIV века и све то надомак владарске задужбине Немањића, манастира Сопоћана. Ако тврђава (град у средњовековном смислу речи) губи функцију, она оставља неки траг. Трговиште већ својим именом показује да тога трага није било у време образовања средњовековног насеља.

4. Историјски извори искључују могућност да је Градина на Пазаришту (Трговишту) средњовековни град Рас. Турски дефтер је потпуно јасан: насеље на месту потоњег Новог Пазара звало се још 1468. године „варош Рас“. То је, уз податак краља Стефана Првовенчаног да се „столно место“ српских владара налазило уз Петрову цркву, сасвим довољно за закључак да се град Рас није налазио на месту које је својевремено означио А.Ф. Гилфердинг. Према томе, Трговиште нема везе са историјом града Раса. Његове огромне научне вредности леже на другој страни. О историјском аспекту тих вредности биће речи на другом месту.

³⁵ К. Лиречек, *Хришћански елементи у топографској номенклатури балканских земаља*, Зборник К. Лиречека I, Београд 1959, 464, 486.

³⁶ К. Лиречек, *Трговачки путеви и рудници*, 291.

³⁷ С. Новаковић, *Из српске историје*, 151.

³⁸ К. Лиречек, *Историја Срба II*, 334—5. Необјављене архивске грађе има доста.

³⁹ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи II*, Београд 1903, бр.3355.

⁴⁰ Д. Минић, *Трговиште — средњовековно насеље*, Новопазарски зборник 8 (1984), 235.

⁴¹ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи I*, бр. 866; К. Лиречек, *Историја II*, 334—5.

⁴² Д. Минић, *нав. дело*, 235.

⁴³ Репродукција: М. Поповић, *Стари град Рас*, 60.

⁴⁴ Ј. Калић, *Из историје Пријепоља и Трговишта у XV веку*, Сеоски дани С. Вукосављевића 4, Пријепоље 1976, 141—151.

⁴⁵ Д. Минић, *Боца и кандила од стакла из цркве III у Трговишту*, Новопазарски зборник 13 (1989), 59—69; исти, *Остава накита из средњовековног Трговишта код Новог Пазара*, Новопазарски зборник 8 (1984) 23—35; исти, *Трговиште*, нав. дело, 233—236; исти, *Трговиште — средњовековно насеље*, Новопазарски зборник 9 (1985), 221—223.

Trgoviste et la ville de Ras

JOVANKA KALIĆ

Il est depuis longtemps notoire dans la littérature spécialisée que la première capitale de l'Etat serbe au Moyen Age se trouvait dans la ville de Ras. Cependant, puisque pendant l'occupation turque du pays (XV-XIX) la ville fut complètement anéantie, il n'a pas été possible jusqu'à nos jours d'établir exactement la situation de cette ville. Aucune des agglomérations de l'époque moderne n'a gardé l'appellation de la ville ancienne, autrefois importante pour l'Etat médiéval des Nemanjic au point de faire appeler le royaume serbe même „le Royaume de Rascie". Cette appellation a surtout été étendue à l'étranger et en usage parallèle à celle de „Serbie".

Des fouilles archéologiques systématiques ont commencé il y a plus de vingt ans à la localité dite Pazariste (Trgoviste) au pied d'une fortification anonyme, où des archéologues croyaient reconnaître Ras ancienne. Dans cette contribution l'auteur rejette par l'analyse des sources historiques une telle possibilité et examine la question du rapport éventuel entre le marché de Trgoviste et la ville médiévale Ras.

Les sources historiques ont gardé deux informations directes sur la situation de la ville de Ras, c'est à dire de la capitale de l'Etat. La plus importante est donnée par le roi serbe Stefan Prvovencani (Premier couronné) lui-même. En décrivant la vie de son père, Stefan Nemanja, fondateur de la dynastie, il note que la capitale se trouvait de son temps (XIIe siècle) à côté du temple des Saints apôtres Pierre et Paul (aujourd'hui église de Saint Pierre près de Novi Pazar). C'est donc seulement dans les environs immédiats de cette église qu'on peut chercher la ville médiévale Ras. L'autre information, indépendante, vient du XVe siècle. Après avoir conquis la Serbie les Turcs ont fait recenser les terres. Dans le recensement de 1468—9 il est inscrit en toutes lettres que „la ville de Novi Pazar est une autre appellation de la ville de Ras". Par conséquent c'est un fait incontestable que la ville forte de Ras, et l'agglomération qui s'est développée avec le temps dans ses environs, se trouvaient dans l'espace urbain plus large de l'actuelle ville de Novi Pazar. Récemment, la plus impor-

tante des villes fortes de la région de Raska a été découverte dans le site Gradina—Postenje. Les fouilles archéologiques sont en cours.

L'auteur fait ensuite l'analyse des hypothèses scientifiques sur la situation de Ras, exposées dans la littérature spécialisée. S. Novakovic avait d'abord pensé que Ras se trouvait à la place de Novi Pazar actuelle (1877) non loin de l'église cathédrale des évêques de Rascie. Ensuite, influencé par les notes de voyage du consul russe de Sarajevo, A. F. Gilferding, qui avait décrit les ruines à la localité dite Trgoviste, il a supposé que cette localité pourrait incluse au grand „village de la capitale" des premiers Nemanjic (1880, 1911). K. Jirecek a également changé d'avis sur la situation de la ville de Ras. D'après les informations fournies par les sources historiques il avait bien remarqué que la capitale aurait dû se trouver à proximité de l'église des Saint apôtres Pierre et Paul près de Novi Pazar (1879), comme le roi serbe Stefan Prvovencani l'avait décrit, mais ensuite, en se servant des textes de A. F. Gilferding et du traité de S. Novaković dans son „Histoire des Serbes" (1911), il a également indiqué Trgoviste comme l'emplacement possible de l'ancienne Ras. Cette interprétation a été reprise plus tard par J. Cvijić également.

L'auteur de la présente contribution conclut que la confusion dans la recherche de Ras ancienne provient, en effet, d'A. F. Gilferding, qui a identifié les ruines de Trgoviste à la capitale des premiers Nemanjic. Deux localités, éloignées plus de 10 kms. l'une de l'autre (Trgoviste — Novi Pazar) ne peuvent pas porter l'appellation d'une seule ville. Nous disposons aujourd'hui des faits nouveaux: Trgoviste est une agglomération qui s'était développée déjà au cours du XIVe siècle sous le nom qu'elle porte de nos jours — Trgoviste. Par conséquent cela ne pouvait pas être la ville de Ras. L'auteur conclut que la vieille capitale serbe se trouvait dans l'espace urbain plus large de la ville actuelle de Novi Pazar et que l'église de Saint Pierre (appelée ainsi aujourd'hui) est le seul monument de la ville médiévale Ras qui ait survécu.